



## DOSSIER

### **Nous indicadors de treball i gènere. Una proposta metodològica**

*Cristina Carrasco, Màrius Domínguez. Universitat de Barcelona*

#### **Presentació i objectius**

Una de les conclusions del I Congrés de les Dones de Barcelona, desenvolupat el gener de 1999, va ser la necessitat de crear un observatori encarregat de fer un seguiment tant de les condicions de vida de les dones barcelonines com de la implementació de polítiques —relacionades amb les propostes del congrés— que tendeixin a augmentar la qualitat de vida i la presència activa de les dones en la ciutat. Això significa, en primer lloc, definir per a cada àmbit —participació, ús de la ciutat, serveis personals, ocupació, educació, salut pública, etc.— un conjunt d'indicadors específics per analitzar l'evolució de les variables assenyalades en el marc de les propostes del congrés que permetin captar, recuperar i representar aquella part del món que tradicionalment ha quedat invisible per la pretesa universalitat masculina.

Aquest article sintetitza un estudi més ampli que s'inscriu dins d'aquest projecte. L'objectiu és reflectir en indicadors específics el treball de dones i homes, recuperant les activitats que des de sempre han realitzat les dones, que són fonamentals per a la vida humana i que, tot i així, han estat invisibles. Es tracta en concret d'analitzar la desigualtat entre dones i homes en relació amb la seva participació en els diferents tipus de treballs i els conflictes de temps, particularment de les dones, associats a la seva participació simultània en les diferents activitats. Tot això, encaminat a emprar una visió més realista del funcionament social, a facilitar el seguiment de l'evolució de les diferents desigualtats entre els sexes i oferir informació més adequada per al disseny de polítiques públiques que tinguin en compte la participació real de les dones en la ciutat de Barcelona.

L'article s'inicia amb una reflexió sobre qüestions conceptuals i teòriques més generals, relacionades amb la necessitat de nous indicadors de treball i gènere. En particular, es critiquen les categories i estadístiques utilitzades habitualment per a l'estudi del treball, i es proposen noves categories poblacionals. A continuació, es discuteixen certes qüestions metodològiques relacionades amb la construcció d'indicadors i es desenvolupen certs indicadors i índexs sintètics. A partir d'aquests s'analitza la situació de les dones barcelonines. Finalment s'acaba amb un apartat que realitza un breu balanç de la situació actual en relació amb els indicadors (o índexs) "possibles" —calculats amb la informació estadística disponible— i els indicadors (o índexs) "desitjables", per als quals la informació actual no és suficient.

Aquest article és una síntesi de l'informe "Temps, treball i ocupació: les desigualtats de gènere a la ciutat de Barcelona" realitzat per l'Ajuntament de Barcelona.



## L'elaboració d'indicadors: un problema molt més que estadístic

En general, s'accepta que en qualsevol estudi aplicat de la realitat social, les dades estadístiques recopilades i organitzades de forma sistemàtica descriuen aspectes de la realitat que s'intenta analitzar. A partir d'aquestes dades s'elaboren indicadors l'objectiu dels quals és condensar la informació continguda en les estadístiques existents a fi de donar compte d'allò que es vol mesurar a través d'un nombre (indicador), que sigui de lectura ràpida i permeti comparacions temporals i/o espacials. En particular, els indicadors socials constitueixen mesures quantitatives dels fenòmens socials que permeten analitzar les condicions de vida d'un sector o sectors de població determinats. Mesuren els principals trets de la societat, la seva interrelació i canvi. Serveixen de guia per conèixer l'evolució de les característiques socials més significatives d'una societat a fi de detectar problemes específics i poder contribuir al disseny de polítiques públiques que tendeixin a augmentar la qualitat de vida de les persones.

Ara bé, aquestes afirmacions i definicions generals no informen sobre l'orientació ideològica i política que hi ha darrere d'un sistema d'indicadors i que es concreta fonamentalment en el model teòric elegit. Per això, és sobrer insistir en els biaixos que poden presentar-se en l'anàlisi estadística: la forma en què es recull i es presenta la informació; els problemes de mesura, i els de construcció i coherència conceptual, condicionen notablement els resultats d'un estudi. Les mesures estadístiques són convencions i depenen de l'enfocament analític utilitzat. Dit d'una altra forma: la "mesura del món" representa una organització, representació i interpretació des de la perspectiva de qui ho mesura (o té el poder per fer-ho). Primer, perquè elegeix el que vol mesurar; segon, perquè decideix des d'on mesurar, i tercer, perquè elegeix l'instrument de mesura. D'aquí que, com han assenyalat algunes autores i autors, l'elecció i elaboració d'un sistema d'indicadors socials normalment està orientada per dos elements que no sempre es fan explícits. En primer terme, la intencionalitat política: què i per a què es vol mesurar. En segon lloc, l'enfocament teòric que sustenta l'elaboració del sistema i intenta donar compte de l'estructura de relacions socials objecte de l'anàlisi.

En relació amb les societats patriarcals, els indicadors han reflectit fonamentalment el que hem denominat el món masculí. Es tendeix a mesurar el treball de mercat, la participació en el món públic, l'educació oficial, etc. —espais assignats socialment als homes— i no es té en compte la participació en els espais més privats de relació social o en el treball familiar domèstic, espais assignats socialment a les dones.<sup>1</sup> No obstant això, en aquests espais més privats —els més invisibles— és on s'estableixen els mecanismes que asseguren una part important del benestar de les persones. I per això mateix en visibilitzar només la part pública dels processos —la que té a veure amb la identitat masculina— aquesta es fa universal, i és l'única cosa que queda reflectida en les estadístiques i els indicadors. Quan des d'aquesta perspectiva s'elaboren indicadors per a les dones, se les està "mesurant" des d'un referent masculí, és a dir, no s'està analitzant les dones des d'elles mateixes, sinó que s'està mesurant fins a quin punt les dones s'estan integrant en el món masculí. D'aquesta manera, la idea d'elaborar

<sup>1</sup> Les diferents formes de participació de les dones començant per l'àmbit familiar estan tractades en la ponència presentada per Ca la Dona al primer Congrés de les dones de Barcelona: "Transformem la ciutat donant valor a la participació de les dones", Ajuntament de Barcelona, gener de 1999.



nous indicadors és a la base de recuperar el món invisible, no d'agregar-lo, sinó d'integrar-lo. D'analitzar el món en el seu conjunt amb totes les seves diferències, particularitats i valors, i reflectir-lo en indicadors específics que captin les identitats femenines i masculines.

### **Activitat, treball i ocupació: un problema conceptual**

La investigació feminista sobre el mercat laboral i el treball de les dones, així com els estudis entorn del benestar i la qualitat de vida, han posat de manifest la necessitat de transcendir els models econòmics tradicionals centrats (quasi exclusivament) en el mercat, i desenvolupar nous marcs d'anàlisi més fèrtils i més realistes que considerin les interrelacions entre les esferes mercantil i familiar, tenint en compte les relacions de poder i les desigualtats socials que estratifiquen les diferents institucions. Els mecanismes de funcionament i les interdependències entre l'estructuració del mercat laboral i l'organització familiar, quant a temps i distribució dels treballs, determinen la diferent situació social de dones i homes. Més específicament, les relacions entre treball de mercat, treball familiar domèstic i benestar condicionen formes i qualitat de vida diferents diferenciades segons el sexe.

Els esquemes interpretatius centrats en el mercat ofereixen una visió desfigurada de la realitat, ja que amaguen una part important dels processos de reproducció humana sense els quals "el mercat" no podria subsistir. I, en aquest cas, no és acceptable emprar la clàusula *ceteris paribus* per justificar la parcialitat de l'enfocament, a risc de no poder captar la dimensió real del funcionament, no ja de la societat en el seu conjunt, sinó ni tan sols del mercat laboral des de la seva essència mateixa. Això és, com es reproduceix la força de treball. A més, en analitzar només "una part del treball" no es té informació sobre què s'esdevé amb la "càrrega global de treball"<sup>2</sup> i, per tant, amb el benestar de les persones. La qualitat de vida no sols té a veure amb la quantitat de béns i serveis de què es pot disposar, sinó també amb la quantitat i el tipus de treball que s'ha de realitzar per aconseguir-los. Aquí té importància la discussió sobre el concepte de treball. Encara que sense pretendre entrar a fons en la discussió —no és casualitat que hàgim entrat en el segle XXI sense tenir una definició clara per a un concepte tan bàsic—, l'intent de construir nous indicadors obliga a fer almenys algun comentari sobre la noció de treball.

La idea de treball com "tota activitat destinada a produir béns i serveis per a satisfer les necessitats humanes" és pròxima a la que s'emprava en l'època preindustrial, en què el concepte era ampli —abraçava diferents activitats desenvolupades dins o fora de la llar— encara que menys precís que l'actual. La noció de treball que es va conceptualitzant durant la industrialització ens remet a una idea molt estreta, tot i que força més precisa: treball s'identifica amb ocupació. Malgrat que sota la primera noció de treball hi ha activitats en què les fronteres de la definició es presenten difuses, considerem més fèrtil un concepte amb límits ambigus però ajustat a la realitat, que una noció molt precisa del fenomen però útil per a l'anàlisi.<sup>3</sup> El fet és que no tot el treball es desenvolupa dins del marc de relacions del mode de producció capitalista dominant. El treball familiar

<sup>2</sup> S'acostuma a denominar "càrrega global de treball" el treball total que realitzen les persones.

<sup>3</sup> Boulding (1976) afirma que "mentre reconeguem el lloc de cada fenomen dins del seu propi espectre, no ens hem de preocupar massa per les definicions exactes". Per exemplificar la seva afirmació utilitza la imatge de l'arc de Sant Martí: reconeixem zones de diferents colors, encara que no som capaços de dir exactament tots els colors que hi ha ni on acaba un i comença l'altre, tot i així, reconeixem l'arc de Sant Martí.



domèstic destinat a cuidar, organitzar, gestionar i produir des de la llar ha estat sempre la part central de la supervivència humana independentment de quin hagi estat el mode dominant.

Tradicionalment han estat les dones les que han assumit aquesta responsabilitat de la “cura” i sosteniment de la vida humana. Una activitat clau que permet el desenvolupament de persones socials amb més capacitats afectives i de relació, característiques fonamentals —entre altres coses— per participar en la vida social, pública i en el treball de mercat. No obstant això, tot i la importància d’aquesta activitat, des de la política i l’economia s’ha ignorat i ocultat la seva rellevància. Acabar amb la invisibilitat d’aquest treball significa entre altres coses reconèixer i donar valor a la important participació de les dones en una activitat l’objectiu de la qual no és ni més ni menys que el sosteniment de la vida humana.

En definitiva, els models econòmics han reflectit quasi exclusivament l’economia de mercat, i han donat compte d’un mercat laboral caracteritzat per una participació masculina lliure de restriccions reproductives. Amb aquesta visió androcèntrica, els dits esquemes interpretatius no estan en condicions de donar compte dels diversos plans en què es mouen les dones com a treballadores, mares i ciutadanes. Però no sols això, a més, també són inadequats per a l’anàlisi de la població masculina, ja que amaguen l’activitat d’afectes i atencions sense la qual aquests homes i les seves filles i fills no podrien subsistir.

### **Una crítica a les categories i estadístiques laborals**

Com a resultat, la majoria d’enquestes i estadístiques laborals es formulen a partir dels models teòrics habituals orientats cap a l’ocupació, per als quals el treball domèstic familiar no és una activitat econòmicament rellevant, ni té l’estatus de “treball”. De fet no hi ha estadístiques oficials periòdiques per mesurar el treball familiar domèstic (no existeix aquest treball oficialment), encara que sí que hi ha diverses estadístiques oficials periòdiques que recullen informació del treball de mercat (entre les quals segurament la més rellevant és l’Enquesta de població activa [EPA]). Les dades estadístiques recollides només corresponen a l’activitat mercantil de les persones, les taxes i els indicadors reflecteixen i mesuren exclusivament el que succeeix en el treball de mercat i les categories mantenen el mateix biaix de gènere. El que preocupa és que aquestes dades estadístiques serveixen de base per a l’elaboració i la implementació de programes socials i polítiques econòmiques. Polítiques que —pel fet que no es considera el treball familiar domèstic en la informació estadística— resultaran inadequades per corregir les desigualtats socials existents entre dones i homes.

Les categories i classificacions que utilitza l’EPA (principal referent per a l’anàlisi del mercat de treball) per descriure les situacions de mercat relatives a l’activitat, la inactivitat, l’ocupació i la desocupació, reflecteixen el concepte esbiaixat i estret de “treball” que maneja l’enquesta. Aquestes definicions s’han elaborat a partir d’un model masculí d’ocupació amb determinades característiques que, a més d’estar manifestant actualment canvis importants, mai no han estat la norma



per a l'ocupació femenina. No obstant això, les categories poblacionals s'han mantingut, tot i mostrar-se poc eficaces per representar la realitat social en relació amb el treball.<sup>4</sup>

A manera d'exemple, comentem un dels problemes que suggereixen les categories poblacionals emprades per l'EPA. Aquest té a veure amb la definició de població econòmicament activa i població econòmicament inactiva. La primera d'aquestes categories es defineix com tota la població de 16 anys o més que està ocupada o desocupada (busca ocupació i no en troba). En canvi, la segona no es defineix per si mateixa, no es defineix com un grup de població amb una sèrie de característiques. Al contrari, es construeix de forma residual, és a dir, inclou totes les persones que no són actives segons la definició anterior. Per tant, en aquesta primera definició ja s'assenyala una dicotomia: o s'és persona activa o s'és no activa. És a dir, hi ha un element que es considera central (la població activa), i el altres es defineix en relació amb ell per negació, com el que no és, sense existència pròpia sinó "amb relació a". Diguem que si hi ha l'element "a" (en aquest cas, el treball de mercat) reconegut, hi ha el "no a" (entre altres, el treball familiar domèstic), com la negació del primer i, per tant, no valorat. No es reconeix que si existeix "a" pot existir "b" com diferent de "a", amb altres característiques i altres valors que poden ser tant o més importants que "a". És a dir, no es reconeix la diferència ni la diversitat. Així, com a conseqüència de la definició, la població inactiva és una espècie de calaix de sastre on queden incloses tant les persones que estudien com les dones que només realitzen treball domèstic, o els jubilats, les pensionistes, els rendistes, etc. En definitiva, la definició de població activa subestima notablement el treball de les dones en ignorar l'activitat no remunerada que es du a terme a la llar.

En conseqüència, des d'una visió més realista, proposem considerar el concepte d'activitat en un sentit ampli, que inclou els diferents tipus de treball, en particular —pel tema que ens ocupa— el treball de mercat i el treball familiar domèstic. D'aquesta manera, la categoria *població amb activitat* queda referida a les persones que almenys desenvolupen un dels dos treballs assenyalats, i *població sense activitat* o *població inactiva*, a les persones que no duen a terme cap dels dos treballs.<sup>5</sup> A partir d'aquestes definicions àmplies, es mantenen per al treball de mercat les definicions habituals utilitzades per l'EPA encara que agregant-hi l'especificitat "mercantil": població activa mercantil, població ocupada mercantil, població desocupada mercantil i població inactiva mercantil. Però, a més, es defineixen per al treball familiar domèstic categories anàlogues a les anteriors. Així, es tindrà: població activa domèstica, població ocupada domèstica i població inactiva domèstica.<sup>6</sup>

Ara bé, a més d'aquests problemes conceptuals, quan s'estudia la participació de les dones s'utilitza el mateix instrumental estadístic i analític que l'utilitzat per als homes, sense considerar que l'activitat mercantil femenina té característiques totalment diferents, precisament perquè la seva activitat fonamental està en un altre lloc (que roman invisible). D'aquesta manera, la participació femenina es "mesura" en relació amb el món masculí, el que té valor, al qual cal assemblar-se i arribar. Encara que sense fer-la explícita, s'està mantenint la idea que l'òptim (una meta implícita) és que les dones s'aproximin cada vegada més al model masculí. Sense negar importància a l'entrada de les dones en el mercat de treball —pel que significa de socialització, autonomia i autoestima—, no creiem que la participació en el mercat en els termes que ho fan els homes sigui

<sup>4</sup> No ens detindrem aquí en la crítica a les categories utilitzades per l'EPA. Aquestes crítiques estan desenvolupades a C. Carrasco i M. Mayordomo (1999) i a C. Carrasco i M. Mayordomo (2000).<sup>5</sup> Una definició detallada d'aquestes noves categories poblacionals es troba en l'annex 1 de l'estudi original.

<sup>6</sup> Cal fer notar que en aquest cas la població activa coincideix amb la població ocupada, ja que no hi ha la "desocupació domèstica". D'acord amb la definició de persona desocupada o aturada en el mercat, es tracta d'algú que busca treball i no el troba. En canvi, a la llar, si "es busca treball familiar domèstic" sempre se'n troba, precisament aquesta és una de les característiques d'aquest tipus de treball, que "mai no s'acaba".



un model desitjable per a la majoria de les dones, i ni tan sols possible. Si es donés una hipotètica situació com aquesta, qui cuidaria de la vida humana?

D'aquí la necessitat de recollir i sistematitzar informació que permeti recuperar, anomenar i donar valor a tota aquella activitat imprescindible per a la vida humana que s'ha mantingut invisible sense reconeixement social, i traduir-la en categories i indicadors específics que reflecteixin més fidelment la realitat de dones i homes.

### **Alguns problemes en relació amb la selecció i elaboració d'índexs i indicadors**

El primer problema que cal resoldre en l'elaboració d'un sistema d'indicadors<sup>7</sup> és precisament l'elecció dels indicadors que es consideraran més rellevants amb relació a l'objectiu a aconseguir. L'obligació d'elegir ve de la conveniència de limitar-ne el nombre per oferir més facilitat d'interpretació i destacar els traços més significatius. Naturalment que l'elecció té un grau important d'arbitrarietat, sempre depenent de l'aproximació teòrica i conceptual, del marc d'anàlisi i dels objectius plantejats.

Un segon tipus de problemes apareix si es pretén —com en el nostre cas— construir algun índex amb els indicadors seleccionats. En aquesta situació, a més de ser arbitrària la selecció, també serà arbitrària la importància relativa —la ponderació— que s'atorgui a cada un d'ells en l'índex final. Significa decidir quins aspectes del fenomen estudiat es consideren més rellevants i que, en conseqüència, han de tenir més pes en l'índex. Per exemple, si en la construcció d'un índex sobre les característiques de la participació en el mercat de treball es considera que la taxa d'ocupació és un indicador millor que la taxa d'activitat, a la primera caldria assignar-li una ponderació superior que a la segona.

També en la construcció d'un índex poden sorgir problemes de correlació entre els indicadors i d'estandardització d'aquests. Els problemes de correlació fan referència a la falta d'independència entre els indicadors, i d'alguna manera ofereixen el mateix tipus d'informació sobre el fenomen estudiat. Per exemple, si augmenta la taxa d'ocupació, segurament com a conseqüència disminuirà la taxa de desocupació. El problema de la correlació llavors és que un mateix fet es recull amb més d'un indicador. No hi ha una solució clara a aquesta qüestió, sobretot quan els indicadors disponibles són limitats. En tot cas, és important tenir en compte el problema en la construcció de l'índex. D'altra banda, el tema de l'estandardització es presenta perquè els diferents indicadors poden prendre valors que fluctuen en rangs molt diferents, amb la qual cosa els que es troben en rangs més elevats tindrien més pes en l'índex. Per exemple, si es considera sense estandarditzar la taxa d'activitat en conjunt amb la taxa d'ocupació, la primera sempre representarà més pes en l'índex només pel rang superior en què es mouen els seus valors. D'aquí que, per evitar aquest problema, s'estandarditzin els valors dels diferents indicadors emprant valors de referència per a cada un d'ells.

Un tercer problema té relació amb els indicadors de desigualtat, en el nostre cas entre dones i homes en la participació

<sup>7</sup> S'entendrà per indicadors les unitats d'informació bàsiques, les mesures que actuen com a referències observables dels conceptes que es defineixen i que interessa conèixer. En canvi, per índex s'entendrà una mesura obtinguda de l'agrupació de diversos indicadors a partir d'operacions numèriques. D'aquí que pugui ser considerat com una xifra estadística que resumeix la informació proporcionada per un o més indicadors.





en els diferents treballs. Si es pretén “mesurar” nivells de desigualtat i fer un seguiment de la seva evolució, abans de definir indicadors apropiats s’hauria de discutir el significat dels conceptes “igualtat” o “desigualtat”, i el que es considera nivells acceptables o òptims.<sup>8</sup>

“Igualtat” en el treball és un concepte relatiu que exigeix definir primer “igualtat en què” i segon “amb relació a què”. Des de la nostra perspectiva no es tracta “d’igualtat” en el model masculí de treball de mercat. No és l’objectiu mesurar exclusivament la integració de les dones en el mercat laboral, com sembla que apunten normalment les anomenades “polítiques d’igualtat d’oportunitats”. S’entén més aviat com una distribució equitativa de treballs i ingressos entre dones i homes, traduït en igualtat en la responsabilitat i atenció de la vida humana i en la participació en el treball remunerat. Per tant, això no significa que la igualtat només es refereixi a les dones, que “s’igualen als homes”, sinó que implica una nova organització social que permeti i faciliti un canvi de vida d’ ambdós sexes, però fonamentalment dels homes que són els que majoritàriament participen en només un dels dos treballs: el remunerat.

La segona qüestió, “igualtat amb relació a què”, ens enfronta al tema dels valors absoluts. Una situació d’igualtat entre dones i homes no proporciona cap informació sobre valors absoluts. Per exemple, ¿una situació de desocupació amb taxes del 4% per als homes i del 6% per a les dones es pot considerar pitjor perquè és més desigual que una situació més igualitària amb una taxa de desocupació del 15% per a ambdós sexes? D’aquí que no es tracta només que dones i homes distribueixin equitativament els treballs, sinó que això representi més qualitat de vida per a tots i totes. I això què significa, traduït a indicadors?<sup>9</sup> La resposta és complexa perquè implica aspectes psicològics, socials, etc. difícils de valorar i, per tant, de mesurar. En definitiva, quan es defineixen indicadors que mostren desigualtats —essent l’objectiu la igualtat— no cal oblidar els aspectes referits a valors absoluts per, d’alguna manera, tenir-los en compte.

Per considerar aquest darrer problema, una alternativa és utilitzar de forma complementària als indicadors de desigualtat, indicadors “d’integració”. L’objectiu d’aquests últims no és expressar desigualtats, sinó posar de manifest la situació de les dones o dels homes, en relació a una altra situació que es considera més desitjable. Es tracta, en definitiva, o bé d’establir comparacions —definint valors de referència— amb situacions reals (d’altres països, regions, etc.) considerades superiors en l’indicador analitzat, o ben senzillament d’estudiar la seva evolució al llarg del temps.<sup>10</sup>

### **Índexs i indicadors: una proposta**

En l’estudi original, tenint en compte la informació disponible,<sup>11</sup> es van construir tres índexs de desigualtat entre dones i homes, dos índexs d’integració de dones i homes respectivament, i dos índexs de diferència/desigualtat per a cada sexe (taula 1). Els tres primers fan referència a les desigualtats entre dones i homes en la distribució dels diferents treballs; els dos segons ofereixen informació sobre la integració de les dones en el treball de mercat, d’una banda, i la dels homes en el treball

<sup>8</sup> A J. Plantenga i J. Hansen (1999) es discuteixen alguns d’aquests aspectes.

<sup>9</sup> La qüestió és: Què significa més qualitat de vida en temps de treball? Hi ha un nombre d’hores òptim per treballar?

<sup>10</sup> J. Plantenga et al. (op. cit.) analitzen el treball als països europeus prenent com a valors de referència els dels tres que presenten els valors més elevats i els dels tres que presenten els valors més baixos de la variable analitzada.

<sup>11</sup> Per a l’estudi es va utilitzar la informació que proporciona l’Enquesta de la Regió de Barcelona: Condicions de vida i hàbits de la població (ERB). En el treball original s’assenyalen les limitacions, al nostre objecte, que presenten les dades d’aquesta enquesta i que, en conseqüència, van limitar l’elaboració d’indicadors.

<sup>12</sup> Aquesta metodologia s'està fent servir a la Unió Europea per a estudis comparatius sobre l'ocupació entre els diferents països que la formen. La referència bàsica és H. Mosley i A. Mayer (1998); també L. Tronti (1998) i l'article de Plantenga i Hansen citat anteriorment.

<sup>13</sup> L'experiència demostra que el nombre d'indicadors més adequat està entre 4 i 8: menys de 4 ofereixen escassa informació i més de 8 dificulten la interpretació.

Taula 1. Índexs de treball	
Índexs de desigualtat entre dones i homes	1. Índex de desigualtat en la realització del treball de mercat 2. Índex de desigualtat en la realització del treball familiar domèstic 3. Índex de desigualtat en la realització global de treball
Índexs d'integració de dones i homes	1. Índex d'integració de les dones en el treball de mercat 2. Índex d'integració dels homes en el treball familiar domèstic
Índexs de diferència i desigualtat per a dones i homes	1. Índex de diferència de dones i homes segons el cicle vital 2. Índex de desigualtat de dones i homes segons el nivell social

familiar domèstic per una altra; i, finalment, els dos últims reflecteixen les diferències o desigualtats entre dones i homes entre si en relació a determinades categories. La idea que hi ha darrere d'aquesta elecció és que no es tracta només d'intentar mesurar la igualtat creixent de les dones amb els homes en el treball de mercat, sinó també la d'aquests últims en relació amb les dones en el treball familiar domèstic, que és, a més, on habitualment es donen les desigualtats més grans.

La metodologia utilitzada per elaborar i representar els índexs és la de diagrames radials.<sup>12</sup> Un diagrama radial és una forma gràfica de presentació de dades que té l'avantatge de mostrar de forma simple, visual i intuïtiva un conjunt d'indicadors i l'índex construït a partir d'ells (gràfic 1).

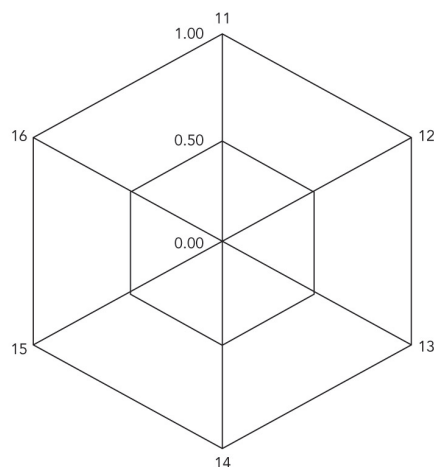
Consisteix en una figura formada per una sèrie d'eixos integrats en forma radial, on cadascun representa un indicador determinat.<sup>13</sup> Per presentar els diferents indicadors en el mateix diagrama es transformen a una escala comuna amb valors entre zero i u, de forma que el zero representa la pitjor situació i l'u la millor. Si s'uneixen en la figura els valors de cada un dels indicadors s'obté una àrea la mesura de la qual seria el valor de l'índex, anomenat en anglès índex SMOP ('mesura de la superfície del resultat total'), que resumeix el conjunt d'indicadors. Aquests tipus de gràfics són molt útils per fer comparacions ja sigui transversals (per exemple, entre diferents països en un mateix moment del temps) o bé temporals (una mateixa regió en diferents moments del temps).

La construcció d'un diagrama radial no està exempta de problemes. A més dels problemes generals de selecció d'indicadors assenyalats anteriorment, n'hi ha d'altres més específics. En primer lloc, l'elecció dels valors màxim (òptim) i mínim (pitjor) —o valors de referència— per estandarditzar els valors u i zero respectivament. Ara bé, si es tracta d'un índex de desigualtat es pot considerar de forma més simple per a cada indicador el valor zero com a reflex de desigualtat total i el valor u com a reflex d'igualtat total. Però en el cas d'índexs d'integració, necessàriament cal considerar, per als indicadors, valors de referència.

En segon lloc, en els diagrames radials es presenta un problema de construcció gràfica, ja que la seqüència en què s'ordenen els indicadors en els eixos afecta l'àrea resultant. D'aquí que, encara que les diferències en general no són gaire importants, s'ha de mantenir sempre la mateixa seqüència per poder fer comparacions.

En termes gràfics, un índex que reflecteixi igualtat total o integració total vindrà representat per l'àrea total de l'hexàgon

Gràfic 1.  
Diagrama radial







<sup>14</sup> La relació entre indicadors i índex no és lineal. En l'hexàgon, els indicadors representen longituds, i l'índex, una àrea.

<sup>15</sup> Pel fet que a l'article no s'inclouen els índexs d'integració, no es faran servir valors de referència per als indicadors.

<sup>16</sup> Es considera els nens i nenes de set anys o menys. L'elecció de l'edat és arbitrària. Hi ha estudis que consideren tres anys o menys, o sis anys o menys seguint les edats escolars. La nostra elecció va ser senzillament per seguir la pauta d'estudis comparatius de la Unió Europea. (Plantenga i Hansen, op. cit.)

<sup>17</sup> Per al treball de mercat els nivells d'ocupació es defineixen com: subocupació mercantil (haver dedicat d'1 a 10 hores setmanals); ocupació mercantil a temps parcial (haver dedicat d'11 a 30 hores setmanals); ocupació mercantil a temps complet (haver dedicat de 31 a 40 hores setmanals) i sobreocupació mercantil (haver dedicat més de 40 hores setmanals).

que és 2,6 unitats quadrades. No obstant això, per simplificar la lectura i la comparació, el valor de l'àrea total també es fa correspondre a 1 i, així, els valors obtinguts per a cada un dels diferents índexs també fluctuaran entre zero i u. Ara bé, cal tenir en compte que en aquests valors transformats d'àrea, si bé el valor 1 representa igualtat o integració total i el valor 0, exactament el contrari, l'escala no és lineal.<sup>14</sup> Això significa que, per exemple, un valor de l'índex de 0,5 no representa una situació equivalent al 50% de la igualtat o integració total. D'aquí que els valors dels índexs s'han de considerar com un nombre que no expressa una situació concreta, i que només tenen sentit en la comparació: un valor superior de l'índex expressa una situació millor en l'aspecte analitzat.

## **Índexs de desigualtat en la realització de treballs entre dones i homes**

Dels set índexs construïts en l'estudi original, es presenten aquí amb forma d'exemple metodològic els dos primers de desigualtat. Aquests índexs mostren desigualtats entre dones i homes en la realització dels diferents treballs —el mercantil i el familiar domèstic— considerats primer cada un d'ells de forma independentment i, posteriorment, ambdós en conjunt. S'elaboren a partir d'indicadors que posen en relació taxes de participació, nivells de precarietat, nivells de segregació, temps de treball o aspectes específics de la realització conjunta d'ambdós treballs. Els valors dels indicadors estaran entre zero (total desigualtat) i u (total igualtat).<sup>15</sup>

D'aquí que un dels principals problemes d'aquests indicadors —comentat anteriorment— és que no informen sobre valors absoluts, per la qual cosa es podria estar donant l'anomenada "igualtat per sota", és a dir, valors pròxims a u podrien estar reflectint igualtat entre dones i homes però amb valors molt poc desitjables per a ambdós. Una situació com aquesta, per exemple, és la que es dona actualment entre els joves d'ambdós sexes en el treball de mercat: igualtat en precarietat.

### **1. Índex de desigualtat en el desenvolupament de treball de mercat**

Aquest índex reflecteix la desigualtat entre dones i homes en la participació en el treball de mercat. Els sis indicadors seleccionats per construir-lo figuren a la taula 2.

Els dos primers indicadors proporcionen informació sobre la desigual ocupació de dones i homes en el mercat de treball. El primer es refereix només a l'ocupació sense tenir en compte cap característica específica. El segon, en canvi, considera dos aspectes importants: d'una banda, la situació més crítica del cicle vital (presència de menors)<sup>16</sup> que és quan l'ocupació laboral és més complicada; i, de l'altra, el tipus de jornada, que reflecteix no solament l'ocupació, sinó les diferències en hores dedicades al treball de mercat.<sup>17</sup>

El tercer indicador informa sobre un aspecte de l'ocupació en el treball de mercat, on les dones acostumen a estar poc



**Taula 2.**  
**Indicadors de l'índex de desigualtat en el desenvolupament de treball de mercat**

Indicador	Definició
Desigualtat en l'ocupació	Relació entre la taxa d'ocupació femenina i la taxa d'ocupació masculina. <sup>1</sup>
Desigualtat en l'ocupació a temps complet amb menors	Relació entre la taxa d'ocupació femenina a temps complet (o sobreocupada) <sup>2</sup> amb presència de menors (en relació amb el total de llars en què hi ha menors) i la taxa d'ocupació masculina equivalent a l'anterior.
Desigualtat en l'ocupació en llocs de responsabilitat	Relació entre el percentatge de dones que ocupen llocs de responsabilitat (en relació amb el total de dones ocupades) i el percentatge d'homes d'aquestes mateixes característiques.
Desigualtat en l'ingrés	Relació entre el nivell d'ingrés mitjà de les dones i el nivell d'ingrés mitjà dels homes.
Desigualtat en la temporalitat	Relació entre la taxa d'ocupació amb contracte temporal masculina i la taxa d'ocupació amb contracte temporal femenina.
Desigualtat en el temps de treball de mercat	Relació entre el temps mitjà per participant dedicat a treball de mercat per les dones i el temps mitjà per participant dedicat a treball de mercat pels homes.

1. Població de 18 a 64 anys.

2. Calculades en relació amb les hores de dedicació.

<sup>18</sup> Com a llocs de responsabilitat es consideren els empresaris o empresàries autònoms amb i sense assalariats o assalariades, els directius i directives, i els professionals liberals. Altres estudis poden incloure les tècniques altes. En aquest estudi no es van incloure perquè es va considerar que és un càrrec més de qualificació que de responsabilitat. Alternativament a aquest indicador es podria haver optat per un de segregació horitzontal, ja sigui en l'ocupació o en sectors d'activitat. Qualsevol d'ells hauria reflectit algun tipus de segregació.

<sup>19</sup> Es consideren diferències en ingressos i no en salaris, en primer lloc, perquè aquesta és la informació que ofereix l'ERB. Malgrat això, es podrien considerar diferències en salaris si s'ajusta la població a la població ocupada, la qual cosa assegura que els ingressos pràcticament equivalguin a salaris.

<sup>20</sup> Com a expressió de precarietat també es podria haver considerat la parcialitat o la desocupació. Es va optar per la temporalitat perquè la desigualtat en el treball a temps parcial d'alguna manera queda recollida en el sisè indicador de desigualtat en el temps de treball, i la desigualtat en la desocupació queda reflectida en els indicadors de desigualtat en l'ocupació.

<sup>21</sup> En aquest cas, s'ha optat per considerar el temps mitjà per participant i no el temps mitjà social perquè la participació ja es recull en altres indicadors.

representades, i significa una forma de segregació vertical: l'ocupació en llocs de responsabilitat.<sup>18</sup> Les dificultats que troben les dones per accedir a aquests càrrecs és el que es denomina “el sostre de vidre”: unes barreres invisibles que impedeixen accedir a llocs de poder.

El quart indicador es refereix a desigualtat en l'ingrés.<sup>19</sup> Considerar els ingressos té l'avantatge de mostrar no tan sols les desigualtats de gènere directament relacionades amb el treball de mercat i que es concreten en els salaris (tipus de contracte, discriminacions, etc.), sinó també desigualtats que són conseqüència de la diferent ocupació de dones i homes en el mercat, com les pensions o les jubilacions.

El cinquè indicador assenyala la desigual precarietat en el mercat de treball entre dones i homes, expressada a través de les taxes de treball temporal, modalitat de contracte en què les dones es mostren com un grup particularment vulnerable.<sup>20</sup> Per al càlcul d'aquest indicador de desigualtat en la temporalitat, el quocient es construeix al revés (el percentatge d'homes en relació amb el de dones) ja que la taxa de temporalitat de les dones és superior a la dels homes.

Finalment, l'últim indicador fa referència a la desigualtat en temps de dedicació al treball de mercat entre dones i homes, que és un altre dels aspectes determinants en la participació de les dones,<sup>21</sup> ja que una cosa és participar i una altra molt diferent el nombre d'hores que es dedica a l'activitat.

Ara bé, tal com s'ha assenyalat, obtenir un valor 1 en un indicador de desigualtat no significa necessàriament una situació



més desitjable, ja que es podria tractar d'una situació d'igualtat “per sota”, és a dir, igualtat entre dones i homes però amb valors baixos, que representen una situació no desitjable per a ambdós. Aquest cas es podria donar en els indicadors de desigualtat en l'ocupació, en l'ingrés i en la temporalitat. D'aquí que sigui important tenir en compte també els valors absoluts corresponents per a dones i homes. En canvi, una igualtat més gran en temps de treball, el més probable és que signifiqués una reducció de la jornada laboral per a ambdós sexes, la qual cosa podria considerar-se una situació més desitjable.

## 2. Índex de desigualtat en la realització de treball familiar domèstic

Aquest índex reflecteix la desigualtat entre dones i homes en la participació i realització del treball familiar domèstic. Els sis indicadors seleccionats per construir-lo figuren a la taula 3.

El primer indicador de desigualtat en l'ocupació en treball familiar domèstic considera l'ocupació en els termes més generals, és a dir, d'acord amb el criteri “participar almenys una hora en la setmana de referència”. Encara que aquest indicador proporciona escassa informació en relació amb les diferències entre dones i homes, ja que és fàcil realitzar almenys una hora setmanal de treball familiar domèstic, s'ha considerat perquè permet observar en el temps la possible integració dels homes en aquesta activitat. El segon indicador completa la informació anterior, considerant l'ocupació en treball familiar domèstic a temps complet.<sup>22</sup> D'aquesta manera, s'estaria reflectint una desigualtat entre els que realment tenen assumida aquesta activitat com alguna cosa necessària que cal realitzar i els que simplement “ajuden”.

**Taula 3.**  
**Indicadors de l'índex de desigualtat en la realització de treball familiar domèstic**

Indicador	Definició
Desigualtat en l'ocupació	Relació entre el percentatge d'homes i el percentatge de dones que realitza treball familiar domèstic (almenys una hora setmanal)
Desigualtat en l'ocupació a temps complet	Relació entre el percentatge d'homes i el percentatge de dones que realitza treball familiar domèstic, almenys a temps complet
Desigualtat en l'ocupació en activitats de neteja i cuina	Relació entre el percentatge d'homes i el percentatge de dones que realitza activitats de neteja i cuina en exclusiva
Desigualtat en tasques de cura	Relació entre el percentatge d'homes i el percentatge de dones que realitza activitats de cura a menors en exclusiva (en relació amb el total de llars on hi ha menors)
Desigualtat en temps dedicat a treball familiar domèstic	Relació entre el temps mitjà per participant dedicat a treball familiar domèstic per part dels homes i el temps mitjà per participant dedicat a treball familiar domèstic per part de les dones
Desigualtat en temps de treball familiar domèstic de casats i casades	Relació entre el temps mitjà per participant dedicat a treball familiar domèstic per part dels homes casats i el temps mitjà per participant dedicat a treball familiar domèstic per part de les dones casades



<sup>22</sup> La definició d'“ocupació a temps complet” és de fet un concepte sociohistòric definit entorn del nombre d'hores que majoritàriament fan les persones que participen en el treball. Així, per exemple, la jornada a temps complet de treball de mercat del final del segle XIX a Europa era més llarga a la que avui es defineix com a ocupació a temps complet. D'aquí que, per definir els nivells d'ocupació per al treball familiar domèstic, es va utilitzar també aquest criteri. D'aquesta manera, l'ocupació a temps complet estarà compresa en la franja de 21 a 30 hores setmanals, ja que aquest és el nombre d'hores setmanals que majoritàriament dediquen les dones a aquesta activitat. En conseqüència, els quatre nivells d'ocupació queden definits com: subocupació familiar domèstica (haver realitzat d'1 a 10 hores setmanals); ocupació familiar domèstica a temps parcial (haver realitzat d'11 a 20 hores setmanals); ocupació familiar domèstica a temps complet (haver realitzat de 21 a 30 hores setmanals) i sobreocupació familiar domèstica (haver realitzat més de 30 hores setmanals).

<sup>23</sup> En activitats de neteja i cuina s'inclouen les categories de roba, neteja cuina, neteja de la casa i cuinar.

<sup>24</sup> En el treball de cura a menors es fa referència als menors de 10 anys ja que aquesta és la informació que es pregunta en l'ERB.

<sup>25</sup> A més, s'ha pogut considerar la participació en exclusiva perquè és la que presenta percentatges més grans en totes les activitats realitzades al llar. Si els percentatges de realització en exclusiva haguessin estat molt baixos, malgrat ser l'alternativa que millor expressa les desigualtats, no hauria estat raonable considerar-la pel fet de ser poc significativa, i s'hauria hagut d'adoptar una altra opció.

<sup>26</sup> Si es considerés la mitjana social, la desigualtat entre sexes seria més gran.

Els dos indicadors següents permeten observar les diferències en dues activitats clau que es duen a terme a la llar. Primer, les de neteja i cuina, perquè són una activitat absolutament feminitzada i representen de fet una segregació de les dones en treball familiar domèstic.<sup>23</sup> Segon, l'activitat de cura, tant per la importància del seu contingut com perquè normalment és l'activitat que representa més complicacions per participar en el treball de mercat.<sup>24</sup> En aquests dos casos es considera l'ocupació de dones i homes en exclusiva en l'activitat perquè és la dada que dona compte més clarament de les desigualtats.<sup>25</sup>

El cinquè indicador recull les diferències de temps dedicat al treball familiar domèstic entre dones i homes. D'alguna manera és una informació complementària a la dels dos primers indicadors, que només informaven sobre l'ocupació. També cal tenir en compte que es tracta de temps mitjà per participant, o sigui, no s'està considerant les persones que no hi participen, que majoritàriament són homes.<sup>26</sup>

Finalment, l'últim indicador dona compte de les diferències en temps dedicat a treball familiar domèstic entre dones casades i homes casats. És anàleg a l'anterior però referit a una situació específica. D'aquesta manera es reflecteixen de forma més directa les possibles desigualtats entre “iguals”, ja que es deixa de banda un altre tipus de condicionants o variables —llars unipersonals, diferències en edats, diferències en relacions de parentiu, etc.— que poden afectar la realització del treball familiar domèstic per raons diferents a les exclusivament de gènere.

Cal destacar dues observacions en relació amb aquests indicadors. En primer lloc, i al contrari del que succeïa amb els indicadors de treball de mercat, l'ocupació o el nombre d'hores de dedicació dels homes és sempre menor que la de les dones, per la qual cosa els quocients es construeixen al revés: es considera la taxa o valor masculí amb relació al femení. En segon lloc, i de la mateixa manera que es comentava anteriorment, aquests indicadors reflecteixen més igualtat amb valors pròxims a la unitat, però en aquest cas el problema dels valors absoluts es planteja amb alguns matisos importants. Si aquests indicadors, i en particular, els dos últims referits a temps de treball, mostressin valors que reflectissin igualtat, difícilment es tractaria d'“igualtat per sota”. De fet, significaria que els homes estarien realitzant el treball familiar domèstic en condicions anàlogues a les dones. En aquest cas, el significat més probable és que el dit treball s'estaria repartint perquè els homes estarien assumint part del que desenvolupaven anteriorment les dones. Valors absoluts molt baixos podrien mostrar, o una disminució de la qualitat de vida de tots i totes, o una participació important dels serveis públics d'atenció. Segurament la raó seria aquesta darrera, ja que les dones com a grup humà fins ara han demostrat que valoren aquesta activitat com a essencial per a la vida, i segueixen duent a terme el treball familiar domèstic necessari de la llar fins i tot quan s'incorporen al treball de mercat i assumeixen una càrrega de treball superior. Si l'indicador de temps de treball fóra 1, el més probable és que els temps de treball de mercat de dones i homes també s'estarien igualant. És possible que si els homes anessin compartint el treball familiar domèstic, simultàniament pressionarien per reduir la jornada laboral mercantil adaptant-la als requeriments de les necessitats de la llar. En aquest cas, la valoració social del treball familiar domèstic segur que seria diferent (més gran).



<sup>27</sup> En l'estudi original s'analitza l'evolució de les variables en el període 1990-2000. Es descarten les edicions de 1985 i 1995 perquè l'edició de 1985 no és directament comparable en certs aspectes fonamentals d'aquest estudi pel que fa a les hores de dedicació als diferents treballs. Per la seva part, les dades de l'edició de l'any 1995 presenten certes distorsions com a resultat dels efectes econòmics provocats per la realització dels Jocs Olímpics de 1992. A més, deu anys es considera un període temporal suficient per a una aproximació a l'evolució dels indicadors fonamentals.

## Resultats

Les taules 4 i 5 recullen els valors dels indicadors i dels índexs de desigualtat en la realització de treball de mercat i de treball familiar domèstic respectivament, corresponents als anys 1990 i 2000,<sup>27</sup> així com les taxes o valors corresponents per a dones i homes a partir dels quals s'han construït. En els gràfics 2 i 3 es representen els índexs corresponents a ambdós treballs per als anys 1990 i 2000 respectivament. Els indicadors es representen en els eixos radials i els valors dels índexs estan determinats per les àrees de les figures respectives formades a partir dels indicadors.

L'anàlisi dels índexs de desigualtat permet observar, en primer lloc, les exagerades diferències en el comportament de dones i homes en el treball familiar domèstic en relació amb el treball de mercat. Un valor de 0,49 per l'any 2000 de l'índex de desigualtat en treball de mercat expressa un cert grau "d'igualtat" entre dones i homes en aquesta activitat en relació amb el valor de 0,08 per al mateix any de l'índex de desigualtat en treball familiar domèstic, que expressa una quasi total desigualtat entre ambdós sexes en el treball que es realitza a la llar. En conseqüència, una primera conclusió és que la principal desigualtat es dona en treball familiar domèstic.

L'índex de desigualtat en la realització de treball de mercat —representat per l'àrea de la figura del gràfic 1— pràcticament no ha variat entre 1990 i 2000 (0,48 i 0,49 respectivament). Dit d'una altra manera, la desigualtat entre dones i homes en termes generals en el treball de mercat no s'ha modificat en la darrera dècada. En canvi, en relació amb el treball familiar domèstic,

l'índex ha augmentat un 33,3% (de 0,06 a 0,08 entre 1990 i 2000), encara que pel fet de partir de valors tan extremadament baixos, l'increment en termes absoluts és poc significatiu (gràfic 2). L'anàlisi dels indicadors assenyalaran on se situen els aspectes més determinants de les desigualtats en els diferents treballs.

En relació amb el treball de mercat, l'estabilitat del valor de l'índex es deu al fet que certs indicadors han augmentat i d'altres han disminuït. En qualsevol cas, s'ha de destacar que el menor valor amb diferència el presenta el segon indicador de desigualtat en l'ocupació amb presen-

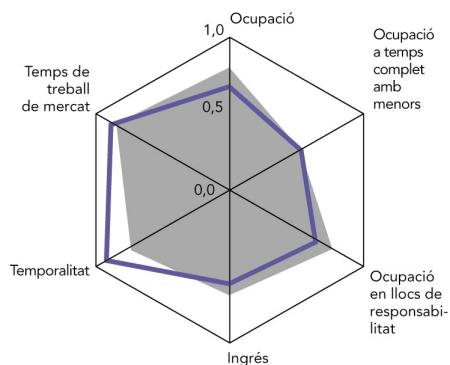
**Taula 4.**  
Indicadors i índexs de desigualtat en la realització de treball de mercat, Barcelona 1990-2000

	2000			1990		
	Valors dones	Valors homes	Indicador	Valors dones	Valors homes	Indicador
Desigualtat en l'ocupació	56,4	74,1	<b>0,76</b>	50,0	77,3	<b>0,65</b>
Desigualtat en l'ocupació a temps complet amb menors	41,8	84,9	<b>0,49</b>	42,0	79,5	<b>0,53</b>
Desigualtat en l'ocupació en llocs de responsabilitat	17,6	23,7	<b>0,74</b>	15,6	24,2	<b>0,64</b>
Desigualtat en l'ingrés	116.582	180.560	<b>0,65</b>	73.566	124.045	<b>0,59</b>
Desigualtat en la temporalitat	22,1	15,8	<b>0,71</b>	22,3	19,8	<b>0,89</b>
Desigualtat en el temps de treball de mercat	36,7	43,8	<b>0,84</b>	37,68	44,78	<b>0,84</b>
<b>Índex</b>	<b>0,49</b>			<b>0,48</b>		

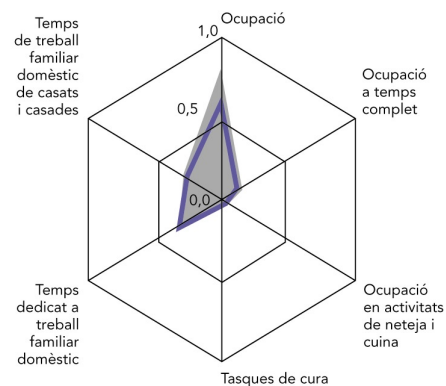
Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de la Regió de Barcelona: Condicions de vida i hàbits de la població de la Regió Metropolitana de Barcelona (Institut d'Estudis Metropolitans).



**Gràfic 2.**  
Desigualtat en la realització del treball de mercat. Barcelona, 1990-2000



**Gràfic 3.**  
Desigualtat en la distribució de treball familiar domèstic. Barcelona, 1990-2000



**Taula 5.**  
Indicadors i índexs de desigualtat en la distribució de treball familiar domèstic, Barcelona 1990-2000

	2000			1990		
	Valors dones	Valors homes	Indicador	Valors dones	Valors homes	Indicador
Desigualtat en l'ocupació	90,9	75,7	0,83	91,8	55,1	0,60
Desigualtat en l'ocupació a temps complet	44,0	5,4	0,12	55,1	6,2	0,11
Desigualtat en l'ocupació en activitats de neteja i cuina	66,2	3,9	0,06	77,4	2,7	0,03
Desigualtat en tasques de cura	50,9	2,0	0,04	55,2	1,9	0,03
Desigualtat en temps dedicat a treball familiar domèstic	23,6	8,9	0,38	30,7	10,5	0,34
Desigualtat en temps de treball familiar domèstic de casats i casades	30,4	9,2	0,30	37,0	10,4	0,28
<b>Índex</b>	<b>0,08</b>			<b>0,06</b>		

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de la Regió de Barcelona: Condicions de vida i hàbits de la població de la Regió Metropolitana de Barcelona (Institut d'Estudis Metropolitans).

cia de menors, que mostra la important diferència —per a ambdós anys— del percentatge de dones ocupades en relació amb els homes quan es considera aquesta situació. Aquesta diferència (de 43 punts percentuals menys per les dones l'any 2000) està motivada tant per una disminució important de la taxa d'ocupació femenina quan es considera temps complet amb presència de menors, com d'un increment significatiu de la taxa masculina en aquestes condicions. Això revela que l'ocupació femenina —molt més que la masculina— continua molt influenciada per la presència de persones dependents a la llar.

D'altra banda, el darrer indicador de desigualtat en el temps de treball és el

que mostra una igualtat més gran entre dones i homes per a l'any 2000, encara que representa aproximadament una diferència de set hores setmanals de treball de mercat entre ambdós. Cal fer notar que aquest indicador presenta un valor força superior als dos primers, que reflecteixen desigualtat en l'ocupació, en particular al segon, que fa referència a la desigualtat en l'ocupació quan es treballa a temps complet amb presència de menors. Això fa pensar que les dones, quan tenen fills o filles petites, no tendeixen tant a reduir la seva jornada laboral (en part perquè no depèn d'elles), sinó, més aviat, o es retiren del mercat o es mantenen amb jornades completes.

Pel que fa al treball familiar domèstic, el primer indicador, de desigualtat en l'ocupació, és el que presenta amb diferència el valor més elevat per a ambdós anys 1990 i 2000, així com un increment molt significatiu. El valor de 0,83 per a l'any 2000 significa una participació del 83% dels homes en relació amb les dones. Ara bé, cal recordar que en aquest cas "estar ocupat" es defineix com "haver dedicat almenys una hora a l'activitat la setmana de referència", amb la qual cosa és relativament fàcil ser persona ocupada en treball familiar domèstic. En qualsevol cas, l'augment de 0,60 a 0,83 entre 1990 i 2000 està mostrant la incorporació dels homes a l'activitat. De fet, l'ocupació de les dones quasi no ha variat entre els dos anys (es manté al voltant del 91%), en canvi, la dels homes ha augmentat del 55% al 75%. Malgrat això, si es considera el segon indicador, d'ocupació a temps complet, el panorama canvia. L'ocupació de dones i homes naturalment disminueix en relació amb el primer indicador, però la dels homes notablement més que la de les dones. Això es reflecteix en el valor de l'indicador,





que es manté força constant entre ambdós anys considerats però amb valors escandalosament més baixos que el primer: l'ocupació en treball familiar domèstic a temps complet dels homes el 2000 només representa el 12% de l'ocupació de les dones en aquestes condicions, la qual cosa pot estar mostrant que gran part de la participació masculina en aquesta activitat és “d'ajudar” i no d'assumir l'activitat com una responsabilitat pròpia, almenys no al mateix nivell que l'assumeixen les dones.

Els indicadors tercer i quart, d'ocupació en exclusiva en activitats de neteja i cuina i en tasques de cura, reflecteixen un altíssim grau de segregació en aquestes activitats. Tot i mostrar increments lleugers, les desigualtats entre dones i homes continuen essent exageradament grans (valors de 0,06 i 0,04 per al 2000 respectivament). Tenint en compte que el valor 1 representa la màxima igualtat, aquests valors asse-nyalen on hi ha la font principal de desigualtat entre dones i homes. Si, a més, es té en compte que les tasques de cura són les que normalment representen més complicacions per participar en treball de mercat, és com a mínim curiós o poc comprensible que no es consideri aquests tipus d'activitats en els indicadors habituals utilitzats per donar compte de les desigualtats en el treball entre dones i homes.

Finalment, els dos darrers indicadors referits al factor temps també presenten valors baixos (de 0,38 i 0,30 per l'any 2000), cosa que mostra com es manté una desigualtat important en relació amb els temps de treball.

En conseqüència, la pauta cultural que estableix la divisió dels treballs per sexe segueix vigent socialment i la distribució més o menys equitativa d'ambdós treballs entre dones i homes està encara molt lluny d'aconseguir-se. No obstant això, les dones s'han anat integrant en el treball de mercat; en canvi, els homes no han fet el mateix procés, i el treball familiar domèstic continua essent un “assumpte de dones”. D'aquí que, la idea més o menys acceptada que “les coses estan canviant”, cal matisar-la: el canvi que s'ha produït ha estat motivat fonamentalment pel canvi de comportament de les dones, amb tot el que això implica de “càrrega de treball”, però els homes com a grup humà no han assumit que l'atenció de les persones també els pertoca.

D'aquesta manera, els resultats estan indicant on es focalitzen els principals problemes que impedeixen una participació més equitativa entre dones i homes en els distints treballs, i, per tant, per on s'haurien d'orientar les polítiques si l'objectiu és una qualitat de vida superior per a tots i totes. Tenint en compte que la participació de les dones en el mercat de treball no podrà tenir característiques anàlogues a la dels homes mentre aquests no assumeixin la seva responsabilitat en l'atenció de les persones a la llar, sembla més o menys clar que, tot en conjunt, requereix a mig termini una organització social de temps i treballs diferent a l'actual. D'aquí la importància de començar a implementar polítiques públiques que apuntin cap a aquest objectiu més a llarg termini i no tan sols cap a posar en marxa determinats serveis socials, com serveis de guarderies —també necessaris— que finalment comparteixen amb les dones les tasques de cura, de manera que es consolida el model de “doble presència” per a les dones i el de “unipresència” per als homes.



## Conclusions

La discussió i elaboració de nous indicadors de treball s'havia plantejat en dues etapes: la primera relacionada amb els indicadors possibles, i la segona, amb els indicadors desitjables. Els indicadors possibles són aquells que es podrien construir amb la informació disponible actualment. Aquest ha estat l'objectiu d'aquest estudi que ha utilitzat la informació de l'ERB. Els indicadors desitjables serien tots els que es consideren adequats i necessaris per a l'objectiu plantejat, tant els possibles com aquells per als quals encara no es disposa d'informació suficient per calcular-los. La realització de l'estudi ha permès posar de manifest les limitacions de la informació disponible i orientar cap a la informació necessària.

En relació amb els indicadors de treball, des de la nostra perspectiva, aquests haurien de donar compte de tres tipus de processos, que van del més personal al més estructural. En primer lloc, han de permetre observar l'evolució de la integració i la dedicació al treball de mercat i al treball familiar domèstic de dones i homes. Atesa la distribució del treball actual definida en raó de sexe, és important que els indicadors no solament informin de la integració de les dones en el treball de mercat, sinó que donin compte també del procés d'integració dels homes en el treball familiar domèstic. Aquests indicadors donarien compte de les desigualtats o diferències entre els sexes<sup>28</sup> en la seva ocupació en els diversos treballs des de diferents perspectives: l'ocupació de forma independent en cada un d'ells, l'ocupació simultània en ambdós treballs, l'anàlisi d'acord al cicle vital i l'anàlisi tenint en compte el nivell social.

Un segon tipus d'indicadors ha de donar compte de les "necessitats"<sup>29</sup> de treball (o com es satisfan) segons el tipus de llar. Això implica l'anàlisi de les interrelacions dels diferents temps de treball i els membres de la llar que els duen a terme, tenint en compte, a més, el temps de treball de persones o institucions alienes a la llar, remunerades o no. Aquests indicadors permetrien analitzar les necessitats de treball per la reproducció segons el tipus de llar, i així s'obténdria una primera aproximació a l'estudi del temps de treball familiar domèstic que hi ha darrere del temps de treball de mercat. Com és lògic, aquest tipus d'indicadors requereixen que la unitat d'anàlisi sigui la llar.

Finalment, és important conèixer les necessitats de treball familiar domèstic en la reproducció social global i la seva articulació amb el treball de mercat. És a dir, analitzar el procés de transformació del treball familiar domèstic en treball de mercat. Això significa elaborar diagrames de flux (tipus taules *input-output*) que permeten relacionar ambdós treballs i estudiar els requeriments socials de treball familiar domèstic. Dit d'una forma més concreta, discutir els *input* de treball familiar domèstic necessaris per produir una unitat *d'output* tant de treball de mercat com de treball familiar domèstic.

Els índexs i indicadors elaborats en aquest estudi amb la informació disponible corresponen bàsicament al primer tipus, encara que es van poder aproximar algunes interrelacions corresponents al segon tipus. En qualsevol cas, fins i tot per als indicadors del primer tipus, falta informació sobre el treball familiar domèstic en relació amb: els temps dedicats per dones i homes a les diferents activitats que inclou aquest treball; els aspectes de gestió, organització i responsabilitat; i informació més específica sobre els temps de cura. Per elaborar més indicadors del segon tipus seria necessari disposar d'informació


<sup>28</sup> En qualsevol cas, és important recordar la discussió sobre els valors absoluts de temps de treball, ja que no es tracta d'aconseguir només la igualtat, sinó que aquesta signifiqui una qualitat de vida superior.

<sup>29</sup> No es pretén aquí abordar el complex tema de les necessitats, més aviat es tracta d'obtenir la informació sobre la quantitat de treball que de fet s'està duent a terme en cada tipus de llar.



de tots els membres de la llar de 16 anys o més per poder creuar les seves dades en relació amb el temps de treball, jornades, horaris, etc., bàsicament d'aquelles persones que viuen en parella; i del treball realitzat per persones alienes a la llar, remunerades o no: familiars, amics, cangurs, etc. D'aquesta manera es pot analitzar el temps de treball de cadascú pel que fa tant a les necessitats de la llar com a l'activitat de la resta de membres de la llar i conèixer els requeriments de treball per a la reproducció dels membres de la llar tenint en compte els nivells de renda.

La informació necessària per a la realització dels índexs i indicadors del primer i segon tipus, en el cas de la ciutat de Barcelona, es podria obtenir a partir de l'ERB modificant tant el qüestionari com la població entrevistada. En relació amb el qüestionari, es tractaria d'incorporar preguntes que ampliessin la informació sobre treball familiar domèstic i incorporar un diari d'ús del temps. En relació amb la població entrevistada, seria necessari realitzar l'enquesta a tots els membres de la llar. No obstant això, l'òptim seria que no sols l'ERB assumís aquestes modificacions, sinó que ho fes l'Enquesta de població activa (EPA). Aquesta darrera enquesta és la que hauria d'incorporar un apartat referit al treball familiar domèstic i un diari d'ús del temps per a tots els membres de la llar. D'aquesta manera es comptaria amb tota la informació sobre treball dels diferents membres de la llar en l'àmbit estatal.

Finalment, creiem que el tercer tipus d'indicadors excedeix l'estudi de la ciutat i caldria desenvolupar-los per a espais geogràfics més amplis. 

### Referències bibliogràfiques

Boulding, K.E. *La economía del amor y del temor*. Madrid: Alianza, 1976: 16 (e.o. 1973).

Carrasco, C.; Mayordomo, M. «Tiempos, trabajos y organización social: reflexiones en torno al mercado laboral femenino». A Carrasco, C.: *Mujeres y Economía*. Barcelona: Icaria, 1999.

Carrasco, C.; Mayordomo, M. «Los modelos y estadísticas de empleo como construcción social: la encuesta de población activa y el sesgo de género», *Política y Sociedad*, núm. 34, Madrid, 2000.

Plantenga, J.; Hansen, J. «Balance de la igualdad de oportunidades en la Unión Europea», *Revista Internacional del Trabajo*. Vol. 118, núm. 4, 1999.

Mosley, H.; Mayer, A. «Benchmarking National Labour Market Performance: A Radar Chart Approach», *Final Report*, Comissió Europea, 1998.

Tronti, L. «Benchmarking Employment Performance and Labour Market Policies». Comissió Europea, 1998.